

Arany, Turgenyev, Áprily és a cica

1. Motívumok hasonlósága, fordítói lelemény, kutatói bizonytalanság

Arany János (1817–1882) és Ivan Szergejevics Turgenyev (1818–1883) kortársak voltak. Életük hossza megegyezik, születésük és haláluk éve majdnem azonos egymással. Nemrég ünnepelhettük mindkettőjük születésének kétszázadik évfordulóját.

Ezek is érdekes hasonlóságok, de egyszerűen tények, nincs okunk csodálkozni rajtuk. A következőkben viszont olyan hasonlóságra szeretném felhívni a figyelmet, amelyet bátrabban mondhatunk meglepőnek. Arany közismert versének, a *Családi körnek* (1851) és Turgenyev világhírű kisregényének, az *Első szerelemnek* (1860) egy-egy részlete feltűnően emlékeztet egymásra. Mindkét szövegrészlet az összességében nyugalmat sugárzó, de apró mozgásokkal teli esti kert leírása. A felbukkanó motívumok hasonlóságát a témabeli egyezés persze megmagyarázza, Turgenyev szövegében mégis meglepi az olvasót az Aranytól ismert képek, jelenetek kombinációja. Egy-egy megszokott motívum megjelenése természetesen szót sem érdemelne, de egyszerre három hasonlóságnak az együttállása már figyelmet kelt. Azt persze nem merném mondani, hogy Turgenyev ismerte Arany versét, a fordított irányú hatás pedig már csak a művek keletkezési ideje miatt is kizárható. Nagyon valószínű, hogy csupán érdekes véletlennel van dolgunk. Mint látni fogjuk, egyezésekről nem is beszélhetünk.

Abban viszont biztos vagyok, hogy a Turgenyev-kisregény fordítóját, Áprily Lajost erősen befolyásolta az Arany-vers. Nem hinném, hogy akaratlanul került a hatása alá. Inkább arra gondolok, hogy a Turgenyev-szöveg témája és hangulata azonnal felidézte benne az Arany-verset, és fordításának szöválasztásával, megformálásával – feltehetőleg egyszerre tiszteletből és játékból – Arany Jánosra is emlékezni és emlékeztetni kívánt.

A bevezetés lezárásaként olyasmiről is szólnom kell, ami részben magánügy, de a kutatói etika problémájához is tartozik. Bevallom: könnyen lehet, hogy Arany és Turgenyev szövegrészletének hasonlóságára nem elsőként figyeltem fel. Elképzelhető, hogy egyetemistaként valamelyik oktatómtól hallottam róla, vagy a csoportársaimmal beszélgetve került szóba. Csaknem negyven év távolából erre már nehéz visszaemlékezni. És természetesen az is lehetséges, hogy az orosz irodalom valamelyik bűvára, egy Turgenyev-szakértő írt már arról, amiről az alábbiakban szó lesz. Ha így van, elnézést kérek tőle is, az olvasóktól is.

2. A vizsgált szövegrészletek

Ebben a pontban egyrészt az Arany-vers részletét idézem; másrészt Turgenyev szövegrészletét eredetiben, Áprily Lajos fordításában, valamint a sajátomban. Az utóbbival persze nem az a célom, hogy Áprily remekével versenyre keljek, hanem az, hogy egy nyersebb változat bemutatásával segítsem kiemelni Áprily megoldásainak a jellemzőit.

Családi kör

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
 Feketén bólingat az eperfa lombja,
 Zúg az éji bogár, nekimegy a fálnak,
 Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
 Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
 Lomha földi békák szanaszét görögnek,
 Csapong a denevér az ereszt sodorván,
 Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.
 Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
 A gazdasszony épen az imént fejé meg;
 Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
 Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
 Ballag egy cica is - bogarászni restel -
 Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
 Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
 Egy iramodással a pitvarba terem.

(<http://mek.oszk.hu/00500/00597/html/vs185003.htm#30>)

Тургенев: Первая любовь (XV)

Особенно поразила меня происшедшая в ней [т. е. в Зинаиде] перемена в один теплый, тихий вечер. Я сидел на низенькой скамеечке под широким кустом бузины; я любил это местечко: оттуда было видно окно Зинаидиной комнаты. Я сидел; над моей головой в потемневшей листве хлопотливо ворошилась маленькая птичка; серая кошка, вытянув спину, осторожно кралась в сад, и первые жуки тяжело гудели в воздухе, еще прозрачном, хотя уже не светлом.

(<https://ilibrary.ru/text/1335/p.15/index.html>
 Интернет Библиотека Алексея Комарова)

Első szerelem (15. fejezet: Áprily Lajos fordításában)

Ez a változás [ti. Zinaidáé] egyszer különösen meghökkentett – egy csendes, meleg estén. Alacsony kis padon ültem, terebélyes bodzabokor alatt; szerettem ezt a helyet, onnan látni lehetett Zinaida szobájának ablakát. Ott ültem; fejem felett a sötétedő lomb között egy kis madár csapongott; elnyúlt testtel szürke macska osont óvakodva a kertben, az első bogarak mély zúgása hallatszott a még átlátszó, de már fénytelen levegőben.

(Ivan Turgenev: Első szerelem. Fordította: Áprily Lajos. In: A boszorkány. Három regény. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999. 173. [Alapkiadás: Európa Könyvkiadó, 1973, 1984.] || Vö. <http://mek.oszk.hu/00500/00511/00511.htm>)

Első szerelem (Saját fordításom)

Különösen meglepett a benne [ti. Zinaidában] végbement átalakulás egy meleg, csendes estén. Alacsony padocskán ültem egy széles bodzabokor alatt; szerettem ezt a helyecskét: onnan látható volt Zinaida szobájának ablaka. Ültem; a fejem felett a sötétedő lomb között serényen forgolódott egy kis madárka; egy szürke macska, kinyújtva hátát, óvatosan lopakodott a kertbe, és az első bogarak súlyosan búgtak a még áttetsző, bár már nem világos levegőben.

3. A motívumok

A két szövegrészletnek három motívumára figyeltem fel, három apró jelenetre. Mindegyikben állat szerepel.

Az egyik a zúgó **bogár**; Turgenyevnél többes számban. Önmagában, a másik két motívum nélkül nem figyelnék fel rá, hiszen szokványos, kötelező szereplő az esti kertben. Aranyánál a leírás elején jelenik meg, és a koppanásától válik érdekessé. Turgenyevnél a bogarakkal a leírást záró jelenetben találkozunk. Áprily a *mély zúgás* jelzős szerkezettel adja vissza a hangjukat, az orosz eredetiben a *súlyosan búgtak* szinesztéziászerű igei, határozós szintagma áll.

Érdekesebb a csapongó, szárnyas lény: Aranyánál **denevér**, Turgenyevnél viszont **madárka**. A denevér jelenléte sem meglepő az esti kertben, és persze a madárkéé sem az, bár az utóbbi nem jellegzetesen esti szereplő. Ami igazán figyelmet érdemel, az a *csapong* ige. Szinte biztos vagyok abban, hogy Áprily a *Családi kör* hatására választotta. Azért is gondolok erre, mert a mű fordításának a MEK-ben szereplő, szintén Áprilytól való változata a vizsgált szövegrészletet tekintve egyetlen szóban különbözik az általam idézett kiadástól: ott a *csapongott* helyén a *nyugtalankodott* igealak szerepel. Ez szó szerint közelebb áll a 'serényen/fáradozva forgolódott' jelentésű orosz eredetihez. Nem tudom megállapítani, hogy Áprily milyen sorrendben alkalmazta a két változatot: először választott Arany hatására, és csak később változtatott a szöveghűség kedvéért, vagy éppen fordítva.

A leginkább „gyanús” szereplő a **cica**: nagyon is beleillik az esti kert világába, de nem elengedhetetlen résztvevője (szemben a bogárral). Turgenyev eredeti szövegében a szürke macska a *hátát kinyújtva* lopakodik; aligha független Aranytól, hogy Áprily ezt az *elnyúlt testtel* szerkezettel adja vissza. Szinte csodálkozom, hogy a műfordításba *macska* került, nem pedig *cica*...

4. Zárógondolatok

Cikkem megírására az késztetett, hogy az utóbbi években többször is a kezembe került ifjúkori kedves olvasmányom, Turgenyev remekműve. Most is elbűvöl egészében és részleteiben egyaránt. A csodálatos részletek közé tartozik az esti kert leírása is, az Arany-párhuzam pedig különösen érdekessé teszi. Szerettem volna ezt az él-

ményemet megosztani az olvasókkal, a fiatalokat pedig arra biztatni, hogy olvassák Turgenyevet. Az idézett részletet pedig felhasználhatónak gondolom a magyar irodalom oktatásában, voltaképpen minden iskolatípusban. Ha akad olyan tanár, oktató, aki többet tud nálam a „rejtélyes” hasonlóságról, annál jobb.

Horváth László
tudományos munkatárs
Nyelvtudományi Intézet
<https://orcid.org/0000-0003-4522-043X>

Mit magyaráz a kollokálódás, és mit nem? A *rekkenő hideg* példája

1. Bevezetés

Az írás azzal foglalkozik, hogy milyen tényezők motiválják, milyen tényezők gátolják a *rekkenő hideg* szerkezet létrejöttét. A *rekkenő hideg* kifejezés szokatlan, míg a *rekkenő hőség/meleg* megszokott, gyakori. Az innovatív szerkezet létét a Google keresőjével nyert adatok támasztják alá (lásd (1)–(2)).¹

- (1) *Rekkenő hideg* és szállingózó havazás fogadta a csapatokat a barcelonai teszt-hét második napján.²
- (2) Mivel *rekkenő hideg* volt, megálltunk a stadion felé menet egy vendéglátóipari pultnál, ahol elfogyasztottunk egy-egy pohár forralt – figyelem! – sört.³

2. A *hideg* és a *meleg* HŐÉRZET nyelvi konceptualizációjáról

A hőérzet esetében a szélső értékekhez (fagy, dermesztő hideg – hőség, kánikula) erőteljes tapasztalatok kapcsolódnak, így két ellentétes, kontrasztos tartomány különül el. Bár a fagyást a hétköznapi beszédben is megkülönböztetjük a forróság (sugárzás) okozta égéstől (vagy a vegyszer okozta marástól), olyan tapasztalatunk is van, hogy szövetroncsoló hatásuk nagyon is hasonló. A testi tapasztalat hasonlósága alapján, vélhetőleg, nem tartanánk oximoronnak az *égető hideg* kifejezést sem. A *rekkenő fagy* szerkezetet azonban az oximoron példajaként, kreatívan alkotja meg egy fórumozó.⁴

¹ A 2018 végén „rekkenő hideg” kifejezésre indított keresésre 100 körüli találatot kaptam, igaz, ezek egy része ismétlődött.

² Forrás: https://nepszava.hu/1153971_vettel-nyerte-a-masodik-tesztnapot; megtekintés: 2018. 12. 25.

³ Forrás: <http://markert.hu/wordpress/?p=2758>; megtekintés: 2018. 12. 25.

⁴ Internetes oximoronlánc-fórumban (<https://tinyurl.com/ya9h4u7k>), megtekintés: 2018. 12. 25.